

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

SAMTIDEN

VECKOSKRIFT

FÖR

POLITIK OCH LITTERATUR

UTGIFVEN AF

C. F. BERGSTEDT.

N° 28.

Lördagen den 12 Juli

1873.

Socialstatistik.

En fullständig kännedom om de arbetande klassernas lefnadsvilkor skulle vara en ingalunda föraktlig vägledning för lagstiftningen i alla de frågor, som kunna inverka på deras välbefinnande, och äfven i rent politiskt afseende komma väl till pass för utrönande af behörigheten af de klagomål, som ofta framställas, att den stigande välmågan hos medelståndet eller bourgeoisien endast är en ny källa till förtryck och lidande för det stora flertalet af samhällenas medlemmar. En sådan undersökning öfver den obemedlade befolkningens utkomstmedel och lefnadssätt har i de stora fabriksrikande länderna någon gång varit företagen af regeringskommissioner, men på grund af särskilda omständigheter och inom strängt utstakade gränser, men för att uträtta något af verkligt värde måste den oberoende vetenskapen taga saken om hand, och ett intressant försök af detta slag är det tyska arbete, med hvilket vi en stund skola sysselsätta oss. Den sociala sidan af statistiken har hittills icke i något större omfång varit föremål för officiell eller frivillig bearbetning i vårt land, och vi beklaga oss icke deröfver. Den statistiska undersökningen i Sverige, som besörjes af centralbyrån, har allt för många och säkra utgångspunkter för att befatta sig med de ännu flere osäkra, men redan nu ingå i de från länshushållningssällskapen infordrade upplysningarna till jord-

bruksstatistiken åtskilliga frågor, som beröra socialstatistiken, till exempel om öfverskott till afsalu eller brist för eget behof af säd, kreatur och ladugårdsprodukter, dagsverkspris, vanliga årslöner för tjänstfolk samt i synnerhet värdet af stat och lön i särskilda kommuner. Om de arbetande klassernas lefnadssätt, medeltalet af de födoämnen, vegetabiliska och animaliska, de förtära, och af de beklädnadsartiklar de förbruka, nytjandevärdet af deras bostäder, medelinkomsten för fria arbetare och handverkare m. m.: derom sakna vi ännu utvägar att bilda oss någon föreställning, så viktigt det än vore att derom erhålla någon kännedom.

I Tyskland utkom under senare delen af förra året ett arbete, kalladt »Unsere Kenntniss von den socialen Zuständen» af F. J. Neumann, som i många afseenden synes oss förtjent af uppmärksamhet. Dess betydelse ligger kanske mindre i författarens egna upptäckter och iakttagelser, än i det ljus det sprider öfver hans föregångares och de anvisningar det gör på vägar som icke böra beträdas. Ty socialstatistiken är i och för sig ingen ting nytt, särdeles bland tyskar och redan vid århundradets början anställde Leopold Krug vidlyftiga beräkningar öfver produktion och förbrukning inom de preussiska provinserna af en mängd förnödenhetsvaror, såsom spanmål, linne, ull, kött mjölk, läder o.

s. v. Femtio år senare började Dieterici, direktör för den statistiska byrån i Berlin, utgifva sina »Mittheilungen» och andra skrifter, i hvilka han följde det af Krug gifna exemplet, och märkvärdigt är att se, huru säkert den tyska systematiseringskonsten kommer till just de på förhand uppgjorda resultaten, hvilka skulle ådagalägga den preussiska normalstatens välreglerade framåtskridande. Sålunda kom Dieterici på grund af sina medeltalsberäkningar till den hugnerika öfvertygelsen att till exempel den preussiska befolkningens medelfördelning af kött på person hade stigit från 33 skålp. 1806 till 35 skålp. 1842, samt att förbrukningen af kläde och andra yllevaror under samma tid stigit från $\frac{3}{8}$ till $1\frac{1}{2}$ aln, af linne från 4 till 5 alnar o. s. v. och sådana siffror begagnade sedan andra författare till grund för jemförelser äfven med utlandet, så att till exempel Emminghaus i sin för 12 år sedan utgifna schweiziska hushållsstatistik trodde sig kunna bevisa den schweiziska befolkningens allmänna välmåga med medelberäkningen af dess kött- och mjölkkonsumtion, uppgående enligt honom till 443 skålp. på person af båda delarne och af kött ensamt till 44 skålp. om året, under det atthan efter den otillförlitliga Kolb angaf köttkonsumtionen i Belgien och Sachsen till 40 skålp. men i Preussen endast till 34,77 skålp. o. s. v.

Vi böra emellertid erkänna, att Dieterici själf fäste uppmärksamhet vid osäkerheten i all beräkning af sådana konsumtionsföremål som alstras inom landet, all den stund man icke har några säkra medel att bestämma sjelfva produktionen, en sanning som mer och mer inses. Uppgifterna af detta slag är ännu för Preussen vida osäkrare än hos oss, och så litet öfverensstämmande, att då Dieterici trodde sig kunna beräkna hela den preussiska hveteproduktionen till 26 å 27 millioner Schefel, kom hans utmärkta efterträdare Engel flere år senare, på grund af de underordnade myndigheternas uppgifter, till den öfvertygelsen att samma produktion icke kunde anslås högre än till ungefär 16 millioner. Det samma är i ännu högre grad förhållandet med förbrukningen af ladugårdsalster.

En större tillförlitlighet finnes naturligtvis för beräkningen öfver konsumtionen af sådana artiklar, som äro tullpligtiga, så-

som kaffe, socker, té, bomull, o, s. v. Så har det visat sig att förbrukningen af kaffe i de länder, som tillhöra tyska tullföreningen, sedan början af århundradet stigit till det dubbla och af socker inom 35 år uppgått till $2\frac{1}{2}$ gånger; på samma sätt med bomull och öfriga kolonialvaror. Dock måste man härvid icke förglömma att den ena konsumtionen uttränger den andra; bomullsväfnaderna hafva gjort det dyrare linnet till en stor del umbärligt, och föräringen af kaffe har högst anmärkningsvärdt bidragit att minska öldrickningen. Hvem skulle väl hafva trott att bierkonsumtionen i Preussen från 1822 till 1853 nedgick från 18 till 10 quart på person, och att den i närvarande stund är mindre än för 20 år sedan? Detta är likväl händelsen. Icke heller får man mäta de särskilda ländernas allmänna välmåga efter förbrukningen af en viss artikel. I Tyskland förtäres mer kaffe än både i England och Frankrike, därför att i England drickes så mycket mera té, i Frankrike så mycket mera vin, men i konsumtionen af socker står England högst, hvaremot Tyskland kommer främst i förbrukningen af tobak. Att sluta till hela länders allmänna konsumtionsförmåga af kolonialvarornas olika förbrukning är följaktligen lika vanskligt, som det är omöjligt att lägga bröd- och köttkonsumtionen till grund för jemförelsen. Och framför allt är det ogörligt att af dessa konsumtionssiffror bilda sig någon föreställning om välmågan i de särskilda orterna, hvilket vid detta slags undersökningar just skulle vara hufvudsaken.

En säkrare statistisk operation är den som äfven i vårt land försöktes af åtskilliga författare för tjugo eller trettio år sedan, då det var modernt att afhandla statkarlssystemet, nemligen att med ledning af de vanliga daglönerna och de för en viss ort gängse prisen på lifsmedel söka beräkna, huru mycket en familj af till exempel fem personer inom daglönareklassen kan kosta på sig i mat och kläder. Vi tro, att man om dessa förhållanden vet i Sverige ungefär lika mycket som i Tyskland, om vi undantaga de högt berömda specialundersökningar öfver arbetslönerna i Nieder-Schlesien, som blifvit utförda af L. Jacobi. Vi känna ej detta arbete anorlunda än genom utdrag i tyska tidskrif-

ter, men några af dessa äro så märkliga att de i hög grad fäst vår uppmärksamhet, emedan de ådagalägga, huru mycket sämre det står till i somliga af de ost-preussiska väfvaredistrikten än i våra allra fattigaste bygder. Jacobi visar, att ställningen för 10 eller 15 år sedan var ännu sämre, emedan arbetslönerna sedan den tiden stigit, under det att prisen på säd och potatens förblifvit i det närmaste oförändrade, men ändå är denna ställning långt ifrån lysande. Jacobi beräknar de oundgängligaste lefnadsförnödenheterna för ett hushåll på landet i Landshutskretsen, inbegripet 5 thalers utskylder, till 120 thaler om året, eller omkring 320 rdr rmt, och tillägger dervid: »I själfva verket stiger arbetarefamiljernas inkomst på landet sällan så högt, men bristen utjemnas derigenom, att dessa hushåll sällan hafva att betala något för sitt bränsle, som de hafva tillåtelse att fritt samla i skogarne, liksom de sällan utgifva något för kläder, emedan de bättre lottade familjerna skänka dem hvad de aflägga, men det går ändå icke ihop, och oftast får hungern saldera räkningen.» Ännu sämre är det för väfvarne i Schönau-kretsen. »En sådan fattig arbetare lefver mest af kaffe, eller ännu oftare af något surrogat för det samma, samt af en ringa quantitet hvetebröd, emedan han icke fördrager det sundare och mera födande hembakade. I följd af kaffesurrogatens utomordentliga prisbillighet är det väl möjligt att väfvarne, som vid sitt stillasittande arbete jämförelsevis föga anstränges och därför kan hjälpa sig fram med en mindre närande föda, kan slå sig ut med den ringa veckolönen af $\frac{2}{3}$ thaler för väfstol, i synnerhet som barnen på lofligt eller olofligt sätt skaffa bränsle ur de omgifvande domänskogarne.»

Det torde nu mera vara högst få ställen här i landet der det årliga medelvärdet af stat och lön för en manlig arbetare understiger 250 rdr. Väl finna vi i de sista jordbruksstatistiska berättelserna för Elfsborgs och Blekinges län minimisiffran satt så lågt som 150 rdr och för Kalmar län till och med till 75 rdr (?), men mediet är äfven i dessa län omkring 300 rdr och i de bergs- och skogsbruksidkande provinserna ännu högre, hvarför utan hustruns och barnens dagsverken under sommar och höst väl kunna inbringa

en förhöjning deröfver, en inkomst af 20 à 25 procent, ofta mycket mer. Men det väsentligaste är att prisen på de oundgängligaste lifsförnödenheterna äro lägre hos oss än i Vestra Preussen, utskylderna få eller inga, utom mantalspenningar och folkskoleafgift, utgiften för bränsle ingen annan än att klyfva veden, och hyran för bostaden absolut ingen. I de flesta stater hos allmogen ingå kött och fläsk in natura, vanligen en half ko och motsvarande del i svinslagt, hvilka beräknas i lågt penningevärde, och hushyran är ab ingen. Vi erkänna villigt att klimatet och det strängare arbetet göra en starkare föda och en dyrbarare beklädnad af nöden, men det fins ändå, skulle vi tro, ett icke obetydligt plus till den svenska arbetarens fördel. Backstugusittaren och den mindre torparen hafver det utan tvifvel ganska ofta sämre än statdrängen, men öfver dessas utkomstmedel låter svårligen någon allmänt giltig beräkning uppställa sig. I alla hänseelser är det för båda klasserna icke omöjligt af jordegaren förskaffa sig några små fördelar, som sällan evalveras i penningar, rätt att upprödja litet jord eller utmarksbete för ett par nötkreatur, åtminstone för några får, och intet hushåll, hvarken backstugusittarens eller statkarlens, behöfver åtminstone undvara en gris, hvars årliga slagtvärde torde kunna i medeltal uppskattas till 25 rdr, en fördel, som endast undantagsvis erbjudes de utländska arbetarehushållen på landet.

Ännu mer är fördelen på Sveriges sida, när det blir fråga om boningsvärdet. Statistiken är i detta fall hos oss så godt som obegagnad, hvaremot Tyskland, i anledning af den der flerstädes gängse beskattningen på boningshus, varit i nödvändighet att infordra flerehanda uppgifter rörande bostadsförhållanden. Gå vi nu först till landsbygden, så skall det vara en ganska liten lägenhet, som kan uppföras med timmer, öfriga bygnadsmaterialer, transporter och arbetslöner, för mindre än 500 rdr, och om för underhållet och amorteringen deri beräknas 10 procent, erhålles på tyska sättet ett »Wohnungsnutzungs Werth» för en sådan liten stuga af 50 rdr. Jemföra vi nu härmed förhållandena inom Preussen, så finna vi, att på ett landthushåll af 4 personer kommer i de fattigare regeringskretsarne Cöslin och Oppeln ett hvresvärde

af blott 5 thaler 20 sgr eller omkring 15 rdr rmt, ett icke mycket högre af $6\frac{2}{3}$ till 7 thaler för provinserna Posen och Preussen, hvaremot i de öppna provinserna Sachsen, Westphalen och Rhenländerna hyresvärdet under lika förhållanden beräknas till 11 thr 10 sgr och i de välmående regeringskretsarne Magdeburg och Düsseldorf ända till 13 thr 10 sgr om året. Vi lägga här till, att de svenska bostäderna genom de sällan felande särskildt uppbyggda uthusen erbjuda en trefnad och en bekvämlighet som annanstädes äro ökända.

Om boningsförhållandena i städerna, som skulle hafva intresserat oss i ännu högre grad, erhålla vi inga tillfredsställande upplysningar. För beskattningen läggas hyrorna till grund, och då dessa, liksom hvarje annan vara eller tjänst, bestämmas af förhållandet mellan tillgång och efterfrågan, är det omöjligt att af prisen göra sig någon föreställning om lägenheternas beskaffenhet. Endast så mycket kan man finna, att om hyresvärdena, som vi sett, stiga från öster till vester, för landet, så är det motsatt förhållande för städerna, så att när medelhyran för en anspråklös familj af 4 personer i regeringskretsen Gumbinnen utgör 24 thr 10 sgr, så står den i Erfurts- och Merseburgskretsarne så lågt som 21 à 22 thr, hvaraf dock icke följer att man bor bättre i Litthauen och Masuren än i Sachsen, utan att tvärtom dessa ostliga landsdelar utom andra nackdelar, hafva den olägenheten, att hyrorna äro högre för sämre lägenheter.

I de flesta stater har man ända tills nyligen åtnöjt sig att vid de periodiska redogörelserna uppgifva boningshusens antal, så att väl en allmän jmförelse låter anställa sig mellan förökningen af bostadslägenheter och folkmängdens tillväxt, hvaraf det kan slutas, om behovet af bostäder kan fyllas eller icke, men utan att man erfar något om rummens antal, än mindre om deras storlek och ändamålsenlighet. Okunnigheten i detta afseende har man nödgats i någon mån suppleras genom beräkningen af det antal handverkare, som sysselsätter sig med uppförandet och inredningen af boningshus, liksom i allmänhet en större propotion af handverkare, skomakare, skräddare, snickare m. fl., i förhållande till befolkningssiffran, antyder ett allmännare välstånd äro en ringare pro-

portion. Först på senaste tider har man, såsom vi ofvan antydde, vid de periodiska räkningarna gått ett steg längre och, såsom i Belgien och Schweiz, infordrat uppgifter om rummens antal. Men äfven dermed är man icke mycket längre kommen, då man endast får veta huru många rum i medeltal begagnas af hvarje familj, men icke huru många familjer af ett visst antal medlemmar bebo lägenheter af ett eller 10 bopingsrum. Hvad hjälper det till exempel att för en stad såsom Basel erfar att 10 rum komma på 13 personer, när man icke vet huru många af palatsen stå tomma eller upptagna endast af några få individer, samt huru de öfriga lägenheterna äro fördelade mellan samtliga fattigare eller förmögnare hyresgäster?

Vi beklaga att vi måste sakna alla motsvarande uppgifter för Sverige; åtminstone är det oss icke bekant, hvar vi skulle kunna söka dem. I Stockholms eljest omständigt och väl utarbetade kommunalstatistik förekommer ingen ting, som i detta afseende kan tjena till ledning för vårt ömdöme, och andra städer, hafva troligtvis icke några fullständigare redogörelser. Det kommer nog den tid, då man skall vilja veta, huru invånarne i våra städer bo; för de mindre har man ännu ej erfarit behovet, och för de större, der det nog torde vara känt, har man saknat medel att utan allt för stora oppoffringar tillfredsställa det. Oss förefaller sådant icke vara ogörligt, om endast husvärdarne ålades att på sina uppgifter till mantals- och skattskrifningen hafva antecknadt antalet rum i de lägenheter han sjelf bebor eller som uthyras till andra. Hvilka färgrika bilder kunna med några få sådana siffror målas, derom kunna bostadsuppgifterna för några af de största städerna i Tyskland, Berlin, Hamburg, Königsberg, Breslau m. fl. gifva en föreställning. Hushållen äro i deras statistiska redogörelser indelade i grupper, allt efter som de bebo 1, 2, 3 eller flere rum, och inom dessa kategorier äro särskildt räknade de som bo i hvarje rum. Sålunda finner man, att i Leipzig omkring $\frac{2}{5}$ af samtliga hushållen, i Berlin omkring hälften, samt i Pesth och Hamburg öfver hälften måste åtnöja sig med ett enda rum. Värst är det ändå i det nordliga Königsberg, der $\frac{63}{100}$ af samtliga familjerna, hvardera i medeltal af 4 till 5 personer, äro inskränkta

till ett enda rum med eldstad. En fjerdedel af stadens hela befolkning bor 6 å 7 man högt i hvarje rum. Det är de så kallade inneboarne, på tyska *Schlafleute* eller *Bettgeher*, som äro den förnämsta orsaken till denna ohyggliga öfverbefolkning. Dessa samhällets pariahs, som äro en kräfta för sedligheten i familjerna, der de inhysa sig, och som på senare tider så mycket sysselsatt de berlinska tidningarna, utgöra i Berlin och Stettin 10, men i Pesth och Königsberg 14 till 15 procent af dessa städers hela invånareantal.

Man kan föreställa sig de hygieniska och sedliga följderna af denna menckliga sammanpackning, som liknar sillarnes i en tunna, endast med den skilnad till de senares fördel, att de äro döda, rensade och konserverade genom saltningen. Om det fins någon sida af den enskilda lefnaden, som bör vara öppen, vi säga icke för statsmaktens ingripande, men för en menniskovänlig offentlig kontroll, så är det väl i fråga om inrättningen och begagnandet af bostäderna. Hvert barn som födes till verlden har rätt till åtnjutandet af vissa fysiska och andliga lifsvilkor, utan hvilka dess lif är i fara att förfelas; till de förra hör ett tillräckligt belopp af luft och ljus, till de senare förskoning från aublicken af osedlighet och laster. Det är oss långt ifrån klart hvad som i detta afseende *kan* och *får* göras från den offentliga myndighetens sida, men så mycket synes oss åtminstone påtagligt, att här är ett stort fält för den enskilda menniskokärleken att verka. Det fins en mängd unga arbetare och arbetarinnor, som icke hunnit så långt i förvärf, att de kunna bestå sig en egen bostad; de gå derföre såsom inneboare eller, som det kallas, »logerare», till fattiga familjer, som på detta sätt få en liten hjälp till betalningen af sin hyra. Under stundom kunna sådana tillfälliga kompaniskap slå sig rätt väl och fredligt ut; åtminstone är det sällan man hos oss hör några svårare klagomål öfver logeringsväsendet. Men att äfven motsatsen ofta måste inträffa, är snart sagdt en naturnödvändighet, och det är icke naturligt, att vildt främmande menniskor skola af ekonomiska hänsyner ställas i en så nära beröring med hvarandra. För att förebygga de för helsa och sedlighet betänkliga följderna af sådana bolag hafva i främmande stora städer, och, om vi ej

misstaga oss, äfven i Göteborg, välvilliga föreningar sört för inrättandet af logementshus, der ensamma anständiga personer af arbetsklassen kunna för godt pris finna ett skyddande och någorlunda beqvämt hem. Det fins i London anstalter af detta slag, särskilda för hvardera könet, *model lodging houses for single men* eller *women*, hvilka erbjuda goda mönster för anläggandet af sådana fristäder.

Det är sorgligt, men sant, att den statistik som är tillförlitligast af alla, nemligen brottmålsstatistiken, är en proba, mindre på individernas ondskefulla vilja än på frånvaron af någon bland de förutsättningar, som utgöra vilkor för samhällenas trefnad, tillgång på nödiga födoämnen, uppfostringsmedel, religions- och helsovård o. s. v. Förbrytelsearnas antal och beskaffenhet i ett land äro ett så exakt uttryck för samhällstillstånden, att man kan kalla brottmålstabellerna för en barometer på statens allmänna, snarare än individernas enskilda, tillstånd. Sedligheten i hvart samhälle synes stå under inflytelsen af en obeveklig naturlag, så och så många mord om året, så och så många rån, stölder och öfverträdelser af anständigheten, men hvarje kategori af brottslighet, olika i antal från den ena staten till den andra, då man likväl skulle vänta att menniskonaturens likformighet och arfsyndens allmänlighet borde ställa antalet af begångna brott af samma beskaffenhet uti oföränderligt förhållande till befolkningssiffran öfver hela jorden, så att det i England, Schweiz, Brasilien, Kina och Turkiet borde vara lika många mördare eller tjuvar eller andra förbrytare på hvarje 10,000-de af folkmängden. De hårda åren göra öfver allt en stegring i brotten mot eganderätten, och vi skilja derför mellan statistiken öfver förbrytare af vana och af tillfällighet. En anmärkning, som i detta afseende är öfverraskande, hvad den tyska statistiken beträffar, är att förbrytelsearna af vana eller passion, såsom mord och dråp liksom annat svårare våld mot person, barnamord och i synnerhet könsförbrytelsearna äro ojemförligt mera förekommande i de rika och välmående vestliga delarne af Preussen, såsom provinsen Sachsen och Westphalen, än i de fattiga östra provinserna. Detta synes bevisa, att det är något annat som fattas än prester och folkskollärare, ty kyrkorna och skolorna blifva

allt talrikare ju längre man kommer mot vester, samt att skolbildning och sedlig bildning icke gå hand i hand. Deremot äro brotten mot eganderätten och deras afarter, såsom rån, tjuvgömmeri och i synnerhet simpel tjufnad, tre till fem gånger talrikare i östra delen af landet än i de vestra.

En nästan ännu noggrannare mätare af det sociala befinnandet än kriminaltabellerna är dödlighetsstatistiken under de första lefnadsåren. Det har blifvit en snart sagdt daglig vana hos några af våra dagliga samtida att beskylla oss för paradoxer, och de kunna nu få ett angenämt tillfälle till några glada utrop öfver »Samtidens» kärlek för paradoxer, då vi göra dödligheten i den tidigaste barnåldern till en proba på sedligheten: det klingar ju i de frommes mun så vackert och kristligt att det är »Vår Herre som tager barnen till sig af sin stora barmhertighet,» liksom det med samma orubbliga visshet heter, att det är Vår Herre som »skickar» barnen och förser deras uppehälle, antingen föräldrarne göra sitt till att emottaga dem eller icke.

Vi våga tro att vi så litet som någon vilja utrota tron på Guds försyn från verlden, men det är vår fasta öfvertygelse att det bedrifves mycken syndig vidskepelse med heliga namn, och knappast någon kan vara värre än när människor vilja lägga på försyuen uppfyllandet af de pligter hvilka de sjelfva undandraga sig. Barnens dödlighet blir således, i trots af allt hvad en gudlig *jargon* må hafva att förebringa, ett bevis på antingen osunda samhällsförhållanden i det hela eller på en låg sedlighet hos individerna. Ty den större eller mindre dödligheten hos de vuxna människorna beror på lefnadssätt, faror, lycka eller olycka, passioner, temperament och en mängd omständigheter, för hvilka ingen enskild är ansvarig, men hos de små barnen är det hufvudsakligen två faktorer som bestämma öfver lifslängden, nemligen styrkan af den ursprungliga lifskraft, som de tagit i arf af sina föräldrar, och beskaffenheten af den omvårdnad de af dessa erhålla efter födelsen. Båda dessa vilkor utgöra en vigtig beståndsdel af hvad de tyska statistikerna pläga benämna det sociala klimatet.

Vi finna i Neumanns bok några uppgifter om dödligheten under de första lef-

nadsåren i Preussen, hvilka nästan försona oss med den ohyggliga mortalitetssiffran för Stockholm, der såsom vi sågo för någon tid sedan, hvart fjerde barn dör inom första lefnadsåret. Så föddes 1870 i hela Sverige 124,000 barn, och deraf dogo omkring 16,000 inom första lefnadsåret, hvilket gör omkring 1,300 på 10,000, och följaktligen öfverlefde af 10,000 födde skilnaden eller 8,700 det första lefnadsårets slut. I Preussen finna vi motsvarande antal öfverlevande under perioden 1849—63 i medeltal 8,060 och i Westphalen högst 8,631, i Rhenprovinssen ännu 8,388, men deremot i Ost-Preussen 7,913, i West-Preussen 7,806 och i Schlesien så lågt som 7,526, det vill säga närmast liknande förhållandet i Stockholm. Men gå vi ned till redogörelserna för de särskilda distrikten, finna vi något ännu långt värre. Vi hafva i det föregående sett upprörande intyg på armodet hos de Schlesiska väfvarefamiljerna, och det var ingen ting annat att vänta än att detta förhållande skulle återkomma i utomordentlig dödlighet under första barnåldern. I distriktet Breslau öfverlefde af 10,000 födde blott 7,397, i regeringskretsen Liegnitz 7,330; i kretsen Landshut stod siffran till och med så lågt som 6,032 i årligt medeltal, allt under perioden 1850—65. Hvilken massa af menskligt lidande, som blifvit buret för att bringa varelser till verlden, af hvilka icke mycket mer än halfva antalet upplefver den dag, då tal förmågan röjer första tecknen af ett gryende förnuft och den hjälplösa varelsen egentligen först börjar utveckla sig från djur till människa.

Det har länge varit bekant att Tyskland, oaktadt mycken partiel rikedom, på det stora hela är ett ganska fattigt land, men en blick på de utdrag, som hos Neumann meddelas ur beskattningslistorna för den preussiska monarkien visar, huru jemförelsevis ringa deras antal är som kunna kallas rika eller ens någorlunda förmögna. En familj, som i Tyskland har en inkomst af 1 till 2,000 thaler, motsvarande de löner som åtnjutas af våra elementarskollärare, kollegiiråd och embetsmän upp till byrå- och expeditionschefsgraderna, kan efter de nu varande prisen på lefnadsförmödenheter visst icke kallas förmögen. Och likväl finnes det i Preussen på 1,000 per-

soner endast 8, som åtnjuta en så stor inkomst och bland dessa endast 2, som komma deröfver, medan de 992 stanna under äfven den måttliga inkomsten af 2,650 rdr rmt. Bland det senare antalet hushåll är det icke mindre än 8 å 9 tiondedelar, som äro daglönare och måste nöja sig med en årlig inkomst af 200 thaler och derunder. Hvem vågar med dessa sorgliga siffror för ögonen komma och tala om den svenska fattigdomen? Vi äro då jemförelsevis ett bra mycket förmögnare folk, ehuru det är svårt att med siffror ådagalägga det. Vi upp-
repa derföre vår ofta framställda fråga: När

skola vi omsider erhålla en förmögenhetsstatistik?

Vi hafva i det föregående sökt att visa hvad som menas med socialstatistik och hvilka lärdomar af en sådan kunna hemtas. Ingen sjukdom botas utan att läkaren noga känner sjukdomens beskaffenhet: den sociala statistiken är samhällkrämpornas diagnos. I många afseenden äro våra kunskaper på detta område mindre än de borde och kunde vara; det är så många iakttagelser och uppgifter som ännu fela, men kanske icke mindre en noggrann och allsidig bearbetning af dem som finnas.

Litteratur.

Der alte und der neue Glaube (den gamla och den nya tron) von David Friedrich Strauss. Leipzig 1872.

För några veckor sedan (n:o 5 s. 77) nämde vi ett par arbeten, som gjort epok i den nya utländska litteraturen, och vi lofvade att till dem uppkomma. Det ena var ett föredrag inför de tyske naturforskarnes förening, om gränserna för bekantskapen med naturen, af den berömde fysiologen och sekreteraren i Berlinska Vetenskapsakademien *Emil du Bois Reymond*, det andra en diger bok af den ryktbara teologen *David Friedrich Strauss*, hvars titel vi nyss ofvan angifvit. Dessa skrifter, båda berörande de högsta och mest till lösning trängande problem, som stå på forskningens dagordning, komplettera och kontrastera med hvarandra på ett högst egendomligt vis: naturforskaren, i sin ungdom teolog, men genom hela sin verksamma manna-ålder en dristig kämpe för den så kallade fysikaliska skolan, förklarar rent och oförbehållsamt att naturkunskapen med sina närvarande hjälpmedel är oförmögen att förklara själfmedvetandet och de andliga företeelserna hos människorna, under det att den kritiska teologen i sin höga ålderdom gjort sig till dilettant i naturforskningen och, med en djerfhet som är främmande för de fleste professionella naturforskare, bortförklarar ur universum icke blott själens odödlighet och en personlig Gud, i hvars individuella ställe han såsom skapare och enda föremål för människans tillbedjan insätter det medvetelslösa, i evig omge-

staltning stadda verldsaltet, utan äfven all annan kraft, tanke och förnuft än hvad som kan härledas ur materiens rörelse. Fenomenet är öfverraskande och förtjenar närmare betraktas, men vi hålla oss denna gång ensamt till Strauss och lemna tills vidare fysiologen ur sigte.

År 1835 utgaf Strauss sitt bekanta arbete »Das Leben Jesu», hvilket i en populär bearbetning några år senare under titel »Strauss och Evangelierna eller Jesu Lefnad» utgafs af en bekant svensk prest, ehuru han icke namngaf sig på titelbladet. Boken väckte här, liksom öfver allt annanstädes, en bitter och långvarig polemik, hvilken de äldre bland våra läsare ännu säkert kunna erinra sig. Innehållet är bekant; utan att, såsom det blifvit föregifvet, förneka den historiska verkligheten af Jesu personlighet, söker författaren visa att hela den evangeliska historien är en samling af myter, som småningom uppstodo i de kristna församlingarna under de båda första seklen efter vår tideräkning, till största delen bildade efter Gamla testamentets messianska föreställningar. I följd af detta förstlingsarbete beröfvad sin teologiska läraressysla vid seminariet i Tübingen, började Strauss i några smärre skrifter i viss mån falla undan för den uppretade sinnesstämningen och kallades kort derefter till professor i dogmatik och kyrkohistoria vid universitetet i Zürich, en utnämning, som emellertid snart medförde den då varande kantonalregeringens fall. Strauss utgaf derefter sitt andra stora arbete, kalladt »Den kristliga

trosläran i sin historiska utveckling och sin strid med den moderna vetenskapen», men afbröt för en lång tid sin dogmatiska skriftställareverksamhet, för att i stället kasta sig in i den politiska och litterära. Han var icke lycklig på detta område och ådrog sig såsom ledamot af det beryktade Frankfurtparlamentet för sina konservativa uttalanden af sina valmän en misstroende-adress, som förmådde honom att nedlägga sitt uppdrag. Åter vände han sig nästan uteslutande åt litterära och kulturhistoriska studier, men då Rénan 1863 utgaf sin *Vie de Jésus*, fann han sig uppfordrad att på nytt utgifva sitt första verk i en för massan af det tyska folket afsedd bearbetning, hvilken utkom i flere upplagor och äfven blef öfversatt på flere främmande språk, utan att ändock, så vidt det är oss bekant, göra något större uppseende. Under det sista stora kriget mellan Frankrike och Tyskland förde han ett slags öppen brefvexling med Rénan, i hvilken han lika mycket utmärkte sig för ett blindt och bittert hat mot Frankrike samt en entusiasm för det preussiska militärväsendet, oväntad hos en man hvilken några år förut med mycken häftighet angripit Preussens då varande konung, som Rénan's hållning var ädel och försonlig. För innehållet af den senares bref till Strauss hafva vi till förene redogjort (1872 n:o 13 s. 201.)

Dr Strauss uppskattar i detta nya arbete några för vår tid viktiga frågor, och vi skola i korthet se huru han besvarar dem. Den första af dem lyder: äro vi ännu kristne?

Man skulle icke vänta att en lärjunge af Schleiermacher och Hegel, en studiekamrat och själsfrände till Baur och de frisinnade teologerna af den kritiska Tübingerskolan, skulle besvara denna fråga så som han gjort. Vårt sekels största andar hafva varit kristne i stor och vacker mening utap att vara bekännelse-trogna sektmän, vare sig katoliker, protestanter, baptister eller anhängare af hvilken särskild kyrka det än må vara. I alla bildade länder fins det och har det funnits personer, som satt kristendomen öfver dogmen och förmått igenkänna den förra i hvilken som helst af de många former, hvari den älskar att kläda sig, och vår frisinnade tid betänker sig två gånger innan den förnekar någon lära eller någon person det kristna namnet. Strauss ensam handlar annorlunda;

i stället för att undersöka hvad som är själfva kärnpunkten och grundtanken i kristendomen, som särskiljer den ifrån alla andra religioner, med hvilka den naturligen har många teoretiska och nästan alla sina sedligt praktiska läror gemensamma, nemligen faders- och sonförhållandet mellan Gud och människan, tar han till utgångspunkt och norm för hvad som är kristendom just denna apostoliska bekännelse, som innehåller så många dogmatiska punkter, hvilka äro långt ifrån omfattade af alla vår tids kristna, och som dess utom bevisligen härstammar från ett långt senare tidevarf än apostlarnes. Han gör sitt eget lands protestantiskt-lutherska kyrka, med alla dess lärosatser, dess bekännelseskriterier och dess ritual, till ensam typ för hvad han kallar kristendom, liksom om det utan för denna kyrkas tränga ramar icke finnes en protestantisk teologi i Frankrike, i Schweiz, i England, i Holland, Nordamerika och de Skandinaviska länderna, liksom icke Schleiermacher, hans lärare, den djupe och snillrike, men visst icke i Hengstenbergs och preussiskt konsistoriel mening renlärige, förtjenat att kallas kristen. Svaret blir naturligtvis nekande; på en så svekfullt uppställd fråga kunde icke följa något annat.

Den andra frågan lyder: hafva vi ännu religion? Svaret föregås af en lång filosofisk utredning af hvad som i historien menas med religion, och Strauss finner detta ord liktydigt med människans sträfvan de efter det välbefinnande som af naturen beviljades eller förnekades henne. Människan personifierade naturföreteelserna och besvor eller tillbad dem efter omständigheterna. Sålunda uppkom panteismen, ur hvilken i tidernas längd höjde sig tron på en enda Gud, men i början endast såsom en stam- eller nationalgud. Den kristna monoteismen var ett verk af den alexandriska platonismen, som på det judiska personlighetsbegreppet inympade sin föreställning om det absoluta guddomsväsendet. Men detta är en motsägelse, ty personligheten innebär en begränsning, som upphäver oändlighetsbegreppet. Den moderna astronomin omstörtade den personliga guden; Copernicus, Newton och Galilei refvo ned himmelen, der Gud och englarne hade sin varelse: hvar skulle man då göra af en personlig gud? Så snart vidare i vetenskapen uppvisades tillvaron af oföränderliga lagar,

fans det icke längre något rum för bönen, ty huru skulle människan genom sitt åtgörande kunna rubba den obevekliga världsordningen, hvilken själf utgör en oändlig växling af företeelser, men saknar vilja och själfmedvetande? Bönen är en frukt af människans feighet eller själfviskhet, och den individuella odödligheten är »den galnaste pretention någon kan få i hufvudet». Den moderna fysiologien lär oss att själen är skiljaktig från kroppen och utan honom otänkbar. Religionen är följaktligen dömd att vika för upplysningen, liksom de vilda folkstammarna för de civiliserade. Vi förblifva dock alltid beroende af naturen; det stora hela, världen eller universum, som är källan till allt godt och förnuftigt i världen, har rätt till den vördnad som forntidens fromma människor egnade en personlig gud. Om vi nu hafva religion eller icke, det beror helt och hållet af den betydelse som man behagar gifva åt ordet religion.

Vi kunna fatta en tillbedjan af naturen under speciella personifikationer, såsom af åskan, ljusets eller hafvets gudamakter, men svårare är att tänka sig huru det omedvetna världsaltet själf kan blifva föremål för förnuftiga och kännande människors dyrkan. Säkert måste denna andakt blifva mycket nykter, och om en känsla af hänfvenhet eller öfverlåtelse, ett medvetande af människans absoluta beroende af de obevekliga naturlagarne öfver hufvud äro möjliga, frukta vi i sanning att denna sinnesstämning icke blir mycket mindre egoistisk än tillbedjandet af en personlig och medveten gudamakt. Människan må finna hafvet majestätiskt, solljuset lifvande, de höga bergens eviga snöhöljen underbara, men knappast kan hon med hjertats fulla förtröstan äskåda dessa natur-under, så digra på faror och förstörelser af alla slag. En rationel panteism, en fullkomligt ointresserad beundran af naturens ordning och skönhet är svårigen något mer än en tysk abstraktion eller också en simpel ordlek, ersättandet af en fras med en annan, men är den öfver hufvud möjlig för varelser utrustade såsom människan icke blott med tankar och abstraktionsförmåga, utan äfven med fantasi, effekter och önskingar, så är den icke alldeles utan sin ofruktbara sublinitet.

För att i någon mon fatta denna naturandakt, måste vi för ett ögonblick gå till

baka till äldre tänkares uppfattning af religionsbegreppet. För upplysningsseklets filosofer var det förnämligast ett konstgrepp, upfunnet och för den borgerliga ordningens upprätthållande af prester och lagstiftare påtvunget den råa hopen. Schleiermacher såg saken bättre och betecknade religionen såsom människans känsla af underlägsenhet eller beroende af en högre makt, men äfven denna definition är för trång och endast användbar på det första orediga uppvaknandet af det religiösa sinnet. Feuerbach, Hegels lärjunge och utvecklar af dennes läror i ateistisk riktning, invänder icke utan skäl mot Schleiermachers bestämning, att känslan af beroende icke fyller hela sferen, utan att der bredvid existerar ett direkt förhållande till trons föremål, och som människan af naturen är egoist, skulle hon icke hafva någon religion, om hon icke trodde sig kunna till sin nytta inverka på guddomen.

Strauss, som i sin dialektik icke synes hafva kommit utöfver Hegel och den hegelianska venstern har i afseende på det ontologiska eller läran om tingens ursprung betydligt närmat sig Schopenhauer och Hartmann, i det att han antager en omedveten urgrund, men icke såsom Hartmann en ändå viljande, utan en första orsak i saknad både af vilja och medvetande. Ur detta viljelösa och omedvetna utvecklar sig det handlande och förnuftiga, eller, såsom det heter hos Strauss, världen är icke *angelegt von einer höchsten Vernunft*, utan *angelegt auf die höchste Vernunft*. Anlagd af eller på det högsta förnuftet, detta är skilnaden, och man skulle kunna tro att den gamla tyska professorn endast velat säga en vanlig katederqvickhet. Han hvarken vill eller kan uttränga det förnuftiga ur världen, men han vill upphäfva den förut bestämda förnuftiga planen i skapelsen, eller hvad som teologerna kalla dess teleologi, med andra ord dess ändamålsenlighet. För den som hvarken är tysk lärd, skolfilosof eller försvurit sig åt någon kyrklig ortodoxi, ställer sig saken icke fullt så konstigt som den vid första besendet ser ut. De oföränderliga och förnuftiga naturlagarne skulle icke kunna fattas af ett människoförnuft eller med andra ord tänkas, om de icke vore tänkbara, och följaktligen äro de ett verk af ett evigt och absolut förnuft. Men detta guddomliga förnuft följer icke

det menliga förnuftets operationssätt: skaparen behöfde icke räkna sig till gravitationslagarne och hade icke något ritbråde, på hvilket han först gjorde ett utkast till världssystemet, lika litet som hans viljakter lågo i tiden, den ena beroende af den andra, såsom de på menligt vis tecknas i Första Moseboks skapelsehistoria. I den mening menniskor tänka medvetandet kan det således väl sägas vara en personlig begränsning, som icke kan tilläggas ett absolut väsende, och skillnaden mellan personlig verldsregent och en omedveten urkraft blir betydligt mindre än man föreställer sig.

Så mycket beträffande det ontologiska; också i praktiskt sedligt afseende utfaller förhållandet icke mycket annorlunda. Man behöfver icke förneka det godas, sannas och skönas principer, äfven om man icke kan tänka dem såsom sjelfständiga väsenden, hvilka gå på egna ben, ungefär såsom Boströms organiska stat. Endast den grofva materialismen, sådan den blifvit bragt i system af några politiska sekter och enstaka svärmare, förnekar menniskans sedliga bestämmelse och predikar öppet köttets evangelium; men ville de vara fullt uppriktiga, dessa tygellöshetens och egoismens teoretiska apostlar, skulle de utan tvifvel medgifva att de inom sig djupt böja sig för det sedligas majestät. Man behöfver icke bestrida den bibliska satsen om de rättfärdigas fåtalighet på jorden, för att medgifva tillvaron af rättsbegrepp och sedliga grundsatser hos det stora flertalet af menniskor, hvarförutan ju samhällslagar hvarken skulle kunna stiftas eller efterlefas. Strauss gör i detta afseende icke något undantag: han fordrar af den enskilda menniskan i förhållande till det heliga verldsaltet samma vördnadsfulla sinne, samma ödmjukhet, värdighet, försakelse och förtröstan som den kristna sedeläran ålägger henne inför en personlig gud. Han motsäger sig derföre sjelf, när han i likhet med Feuerbach sätter religionsmotivet endast i fruktan och sjelfviskhet, och han påminner oss rätt mycket om den buddhistiska legenden, som förnekar tillvaron af en personlig Buddha, efter som han för mer än tjugu århundraden sedan ingått i den saliga tillintetgörelsen, men erkänner hans skugga såsom en tillbedjansvärd verklighet. Den bekante franska protestantiska teolo-

gen Albert Réville har nyligen i *Revue des deux Mondes* gifvit en utförlig redogörelse för Strauss gamla och nya tro, hvari han äfven upptager den ofvan anförda antitesen mellan verdens anläggning af och på ett högsta förnuft, och han tillägger dervid några ord som väl förtjena att anföras. »Vårt språk», säger han, »saknar all möjlighet att såsom sig bör återgifva denna djupsinniga fras. För ett vanligt förstånd skulle väl deraf följa att om sådant är det mål till hvilket verden framskrider, måste dess första princip innesluta den högsta visheten och förnuftet, ty huru kan man tänka sig att något förnuftigt kan komma af det rena oförnuftet? Hvad som är uti verkningarna måste också hafva varit uti orsaken; men denna slutsats är för Strauss allt för mycket filiströs. För att göra sig full reda för saken, måste man för sig upprepa att verden är på samma gång orsak och verkan, att hon icke egentligen att tala har något ändamål, att hon i hvarje ögonblick af sin tillvaro och på hvarje punkt af den omätliga rymden realiserar detta högsta förnuft, till hvilket man nyss sade oss att hon sträfvar, att hon är förnuftets källa och så att säga dess eviga laboratorium. Allt detta synes oss något svärbegripligt, men vi skola emellertid icke fästa oss dervid; vi vilja endast anmärka att vi då icke hade helt och hållet orätt, när vi från vår enfaldigt teistiska ståndpunkt sade att vi tillbådo det högsta förnuft som genomtränger och regerar verden. Det fins då så mycken vishet i verden, och det skulle vara en föräldrad sak att tro på Gud? Må Strauss taga sig i akt för att så länge diviniserar verden, att han slutligen förvandlar den till en ganska antaglig guddomlighet. Om det gamla namnet Gud misshagar honom, skola vi gerna tillgifva honom hans svaghet för det nya namn han föredrager. Det är sant att ett högsta förnuft som icke vet att det är förnuft mer än molnet som simmar i luftkretsen vet att det är vattenångor, pålägger vår tanke ett lika svårlöst problem som de mest obegripliga dogmerna i den gamla ortodoxien; men man måste fästa afseende vid den goda afsigten, erinna sig att ämnet är ett af de mest svårhandterliga och fromt beundra den lätthet, hvarmed det på tyska låter sig göra att, blott man är broddad med duktiga fraser, vara ateist

med salvelse och religiös utan att hafva någon tro.»

Huru fatta vi världen? så lyder den tredje frågan. Föräldratt det är gamla föreställningssättet, enligt hvilket den är ett sammanhang af saker som följa på hvarandra i tiden, hafva sitt upphof i en skapande vilja och af denna vilja ledas till ett godt slut; modern är deremot den föreställning att världen är en evig organism, hvars urämne är en ständigt enahanda materie ehuru med i tiden och rummet oupphörligt vexlande företeelser, så att till exempel om lifvet försvinner på en punkt, uppspringer det på en annan, om förnuftet utlocknar på en verldskropp, tändes det på en annan, ungefär såsom det genom skakning rubbade vattnet i ett slutet kärl oupphörligt strävar att återtaga sitt jemnvigts läge.

Den nya naturforskningen, så vidt den på allmänna resultat blifvit bekant för den gamle filosofen, hafva alldeles öfverväldigat honom och omstörtat hela hans tankegång. Vi skulle hafva mindre förvånat oss om han öfvergått till Auguste Comte's positivism, men antingen har den franska matematikerns skarpsinniga system varit honom obekant, eller också har han på gamla dagar funnit allt för mödosamt att försöka genomtränga det. Det var då långt enklare att tillegna sig de hufvudsakliga dragen af darwinismen och af Charles Vogts materialistiska system, sådana de blifvit framställda i lättfattliga bearbetningar. Detta är faran af dessa system, icke att de blifvit utarbetade för att uppbära och formulera en skarp exakt vetenskaplig forskning, utan att deras ytterlinier, om än på ett ytligt och ofullständigt sätt, ingå i de uppfostrade massornas medvetande och af dem göras till utgångspunkter för praktiska handlingsprinciper, som äro fullkomligt främmande för systemens vetenskapliga grundläggare. Charles Darwin är så långt som möjligt aflägsen från den praktiska ateismen, och vi tro det samma om Charles Vogt. Läran om förnuftens härledning ur rörelsen är en rent teoretisk sak, liksom hypotesen om människoslägtets ursprung från den lägsta organiska skapelsen; ingendera har något sammanhang med läran om de mänskliga pligterna, eller någon tendens att befria vårt släkte från lydnaden mot de sedliga lagarne. Den krassa materialismen, sådan den här och annan-

städes predikas af personer, som stå utom forskningen och endast tillegna sig sådana förlorade smulor som falla till marken från dess rikt försedda bord, är en reaktion mot den öfverspände idealismen, som i förnäm ringaktning mot den yttre världen helt enkelt förnekar hennes verklighet, en öfverdrift, som å sin sida är lika ofruktbar för vårt släktes verkliga ändamål. Öfverdrifterna upphäfvä och korrigera oupphörligt hvarandra, och odlingen går framåt genom en ständig vexling af ebb och flod. Derföre böra vi ej heller låta skrämja oss af dessa företeelser eller deraf taga oss anledning att förtvifla om vårt släktes framtid. När flodvattnet träder till baka, ser man många fula föremål på den nakna sanden, men snart betäckas de å nyo af det friska vågsvallet, och den ständiga rörelsen är blott ett medel att förekomma den förruttelse som är en oundviklig följd af stillaständet både i den materiella och den andliga världen.

Så länge menniskoanden arbetar under andliga vilkor är det icke möjligt att drifva det underbara ur världen. Vetenskapen har lärt oss att i det stora hela är ett förnuftigt sammanhang, men detta sammanhang mellan orsaker och verkningar, denna logiska kontinuitet, visar sig mer än en gång skenbart afbruten, och då fins det för den vanliga iakttagelsen ingen annan förklaringsgrund att tillgripa än underverket eller ingripandet af en öfvernaturlig personlig vilja. Det fans fordom så många saker, i hvilka den foratida okungheten såg uppenbarelsen af ett speciellt guddomligt förfogande, varningar eller straffdomar, men i hvilka den fortgående vetenskapen endast ser en regelbunden verkan af de naturliga lagarne, ungefär såsom man i ett berglandskap skönjer öfver molnen de enstaka bergtopparne, utan att kunna följa deras inbördes förbindelser. Kontinuitetens stora princip är en gång för alla förvärfvad åt den mänskliga forskningen, och det kan icke läggas Strauss till last att vilja fasthålla den, man hans fel är att hafva låtit öfverraska och blända sig af dess nya ljus. Menniskonaturen är liksom djurnaturen beroende af det organiska lifvets yttre vilkor: vi kunna icke tänka utan en hjerna, och hvarje störande i dess fysikaliska verksamhet medför motsvarande rubbningar i vår tankeverksam-

het. Men af detta allmänt kända förhållande låter sig endast dragas den slutsatsen att den okända kraft, som tillåter oss att lefva och handla, icke såsom oskälige djur utan såsom förnuftiga varelser, icke kan uppenbara sig utan att till sitt förfogande hafva ett organ sådant som den mensklige hjernan. Detta organ måste växa, om tankekräften skall kunna tillväxa, och kunna ostördt utföra sina mekaniskt kemiska förrättningar för att låta oss tänka förnuftigt. På detta sätt förklara sig de flyktiga och sporadiska företeelser af förnuft, som öfverraska oss i djurens lif: den dolda kraften börjar verka i den lägre skapelsen, men först hos menniskan kommer hon till fullständigt genombrott, och detta förhållande beror icke i ringaste mån derpå, om menniskan blef först frambragt på jorden genom en öfvernaturlig akt af guddomlig vilja, eller om hon efter en lika guddomligt kärleksfull plan från begynnelsen försågs med de vilkor, under hvilka hon småningom kunde utveckla sig till det herradöme öfver den henne omgifvande naturen, för hvilket hon var af evighet ämnad. Vi hafva i föregående uppsatser i allmänhet redogjort för den darwinska hypotesen, utan att taga parti för eller emot den. Den har mycket som talar för sig, men äfven mycket som talar emot sig. Till det senare hör den godtycklighet, ja rent af tillfällighet, som genomgår hela hans lära om kampen för tillvaron; man finner icke hos honom någon häntydning derpå, att de vilkor, under hvilka menniskan kunde aflägga sin hårbeklädnad, gå upprätt på sina fötter, afstå från trädklättrande och skapa sig ett underbart fullständigt uttryck för meddelandet af sina tankar vore något annat än ett verk af den rena slumpen. Men Darwin mente aldrig att filosofera; han är framför allt en exakt forskare och en ärlig, samvetsgrann, öfver alla biasigter upphöjd naturforskare, och andra kunna supplera hvad han lemnat ofullständigt.

I den fjerde och sista afdelningen kommer Strauss till den praktiska tillämpningen af sin nyförvärfvade naturalistiska verdensåskådning. Huru skall menniskan inrätta sitt lif, icke för uppnå ett af en personlig skapare för henne utstakadt ändamål, men för att förblifva i harmoni med naturen och komma i åtnjutande af allt det materiella och sedliga välbefinnande

hvaraf hon är mäktig? Han har ingen odödlighet att erbjuda henne, och en belöning på andra sidan grafven för sitt välförhållande på denna sidan har hon följaktligen icke att vänta sig, vare sig såsom en rätt eller såsom en nåd. Men deraf följer ingen befogenhet för henne att välta sig i djuriska laster eller att försumma uppodlandet af sina förmögenheter. Hon har annat att göra än att, såsom hennes förfäder under medeltiden, fylla sitt lif med andaktsöfningar och själfplågeri, och deri må man gifva honom rätt; hon skall, efter den hegelska frasen, af alla krafter sträfva till förverkligande af det mensklige idealet, vara iälgörande mot sina likar, omsorgsfullt iakttaga sin värdighet i sitt enskilda uppförande; vetenskapen och konsten skola träda i den gammalmodiga religionens ställe, och ett bättre, renare och lyckligare slägte skall på detta sätt komma att befolka jorden. Alla vägar, som föra till målet, äro goda vägar, men vi se icke att detta är något annat än det som kristendomen uppställer. Den tanken, att vetenskapen såsom ett inbegrepp af den högsta sanningen skall ersätta religionen, är icke ny eller särskildt utmärkande för Strauss, men han har omfattat den med hela ifvern af en proselyt, och själf i grund obekant med den stränga forskningens metod, har han begått det oförlåtliga felet att förblanda vetenskapen med de lösryckta och ofta missförstådda detaljresultat, som tid efter annan genom popularisering göras i någon mån tillgängliga för den stora massan. Åt litteraturen, konsten och politiken inrymmer han en betydlig andel i mensklighetens uppfostran, och den treenighet han förkastar i dogmatiken återfinner han lätt på andra områden, såsom då han uppställer tretalet Lessing, Goethe och Schiller såsom ideal för den tyska litteraturen, samt Haydn, Mozart och Beethoven för den tyska musiken. Den stackars Wagner får icke vara med, ty Strauss är i sitt innersta väsende ännu lika konservativ som när han var medlem af Frankfurts-parlamentet, och framtidsmusiken har icke någon plats i hans estetiska program. Såsom politiker är han rättrogen preussare, och detta vill man icke lägga honom till last — han känner kanske med sig att han har en orättvisa att försona mot henzollernska kejsarhuset, och hvarken Bis-

marck eller kejsar Wilhelm hafva i detta afseende något att beklaga sig öfver.

Vi hafva ansett oss skyldiga att lemna våra läsare en något utförlig redogörelse för ett verk som icke saknar sin betydelse, om också dess inflytande icke varit fullt så stort som författarens personlighet gifvit skäligen anledning att vänta. Oss har

det icke tilltalat, och det har icke förmått väcka våra sympatier, men några faror för mensklighetens högsta intressen, kunna vi icke tro det medföra. Onekligt är han en exponent för en allmänt spridd verldsåskådning, och ju fullare den får uttala sig, dess bättre.

Blick på pressen.

Veckans stora nyhet är ett i förrgår kl. 12,35 e. m. från Tromsö afgånget telegram, som ankom till Stockholm söndagen den 6 dennes, adresserat till chefen för Sjöförsvars-departementet, och af följande lydelse:

Lemnande Greenharbour den 4 augusti, ankom till Norsk-öarna den 7 augusti. Upphölls der, oaktadt upprepade framträngnings-försök, till den 1 september. Inkom till Mosselbay den 3 september. Längre mot norr mötte ogenomtränglig is. »Gladan» och »Onkel Adam» instängdes här den 6 september af drif-is. Sex fångstfartyg blefvo likaledes instängda på Spetsbergens nordkust. Åt dessa lofvades på deras begäran provianthjelp för vintern. Telegram med anhållan om undsättning afsändes med dem utaf dessa, som afgingo till Isfjord, i hopp att de derifrån skulle hemkomma före hösten. De öfriga hafva sedan den 25 oktober ej afhörts. Mosselbay har flere gånger under vintern varit öppen; men storm, drif-is, köld och mörker hafva hindrat fartygen att utlöpa. Slädfärden mot norr, som företogs den 24 april, måste vid Philips-ön afbrytas i följd af isens ytterligt svaga beskaffenhet. Vi gingo i stället ost-vart, för att undersöka nordost-landets ofullständigt kända nordkust, samt företogo en femton dagars vandring på nordostlandets inlands-is. Jag och två man återkommo hit den 14 juni, efter 52 dagars frånvaro. Nordenskiöld och de öfriga hemkommo i går. Släd-expeditionens väglängd utgjorde 350 engelska mil. Proviant för »Polhem» finnes till omkring den 1 augusti. Jag lemna Spetsbergens nordkust i medio af Juli. Båtsmannen af 4:e Blekinges kompani N:o 242 Snabb har genom olyckshändelse omkom-

mit. Helsotillståndet är godt. Skriftliga rapporter afsändas. Allt väl.

Mosselbay den 30 juni 1873.

L. Palander.
fartygs-chef.

Norska »Morgenbladet» för samma dag innehåller följande telegram från stiftsamtmannen i Tromsö till departementet för det Inre, dateradt den 5 juli 1873: Ångfartyget »Onkel Adam», kapten Clase, är just nu hitkommet. »Onkel Adam» afgick från Mosselbay den 29 juni. Nordenskiöld med sällskap i godt behåll: af svenskarna äro under vintern endast 2 döda, matrosen *Svan* på »Gladan», af lunginflammation, och båtsman *Snabb*, omkommen på isen. »Mattillas» och en annan norrman äro döda på Graahuk; de uppnådde icke Mosselbay. Under hitseglingen sammanträffade »Onkel Adam» med kapten Mack härifrån, som då hade varit inne i Isfjorden, der han funnit samtliga 18 norrmännen döda. Journalen, som är hitförd, utvisar, att de dött af sjukdom, antagligen skörbjugg, under loppet af januari—april. »Gladan» är på väg hit. Likaså väntas inom kort Nordenskiöld med föfjeslagare hit Nordenskiöld, Palander och 11 man hafva i maj—juni företagit en landresa till fots från Mosselbay, omkring Parry-ön och Ross-ön rundt kring norra spetsen af Spetsbergen, tvärsöfver Nordostland och Hinloopenstrait till Mosselbay.

Farhogorna för våra Spetsbergssfarare torde således lyckligtvis kunna öfvergifvas.

I Aftonbladet läses:

En korrespondent till Göteborgs Handelstidning meddelar några högst anmärkningsvärda uppgifter om det mycket omtalade svenska skolhuset vid verldsutställningen i Wien. Om dessa uppgifter äro med verkliga förhållandet öfverensstämmande — och de detaljuppgifter

som af korrespondenten meddelas synas sätta detta utom allt tvifvel — så framgår deraf, att den eller de, som haft befattning med anordnandet af denna del af den svenska utställningen, gått till väga på ett sätt, som måste anses för den svenska nationalkänslan i högsta måtto sårande, och för det svenska namnets anseende nedsättande.

Af korrespondentens framställning framgår icke blott att sjelfva skolhuset ger en mycket felaktig föreställning om en svensk folkskolelokal, utan ock att af hvad som är för den svenska folkskolan karakteristiskt och egendomligt, saknas mycket väsentliga saker, under det, å andra sidan, derstädes blifvit uppställd en mängd apparater och föremål, som alldeles icke tillhöra våra folkskolors — icke ens de bäst utrustade — utredning. Det svenska skolhuset, hvilket man framställer för öfverraskade besökande från världens olika delar, skulle således vara — för att säga det rent ut — föga annat än en humbug, något som, då sanningen nog förr eller senare kommer i dagen, måste blifva för Sverige och det svenska namnet i hög grad nedsättande. Den svenska folkskolans tillstånd är lyckligtvis sådant — om än icke i allmänhet, så åtminstone i några af de större städerna och på många ställen å landsbygden — att vi kunna med berättigad stolthet framställa det samma för främlingen; men ingalunda vinner vårt anseende derpå, att vi gifva oss ett falskt sken af att ha bragt den allmänna folkundervisningen till en ståndpunkt, som den alldeles icke ernått och dit det icke ens kan förnuftigtvis ifrågakomma att bringa densamma.

I *Dagens Nyheter* läses följande, om lika mycken humanitet som klokhet vittnande artikel, som vi önska måtte blifva uppmärksammas af dem den adresserar sig till. I vår tid går det ej an att lemna å sido de billiga anspråk, som »de arbetande klasserna», de ringa och små, kunna hysa.

En vattenbrist i Stockholm.

Den varma årstid, hvori vi nu befinna oss, leder åter uppmärksamheten på en brist här i Stockholm, som ofta blifvit till behjertande framhållen, men hittills utan resultat. Vi våga likväl ännu en gång försöka bringa frågan på tal. Hvad vi syfta på är vattenbristen å våra offentliga platser.

Tänker man allvarsamt på saken, så måste man finna det besynnerligt, att icke säga något värre, att Stockholm, som är så rikt på vatten och deraf har sitt största naturliga behag, helt och hållet är i saknad af sådana offentliga »förfriskningsställen», der allmänheten för intet kan få släcka sin törst med några klunkar drickbart vatten. Andra förfriskningsställen, der för pengar fås annat än vatten, ha vi dock mer än nog af.

Hvad vore emellertid enklare, naturligare och, rent ut sagdt, menskligare än att t. ex. i Kungsträdgården en liten vattencistern funnes, der de hundradetal, som der taga sig rörelse och frisk luft, kunde släcka sin törst! Det kan omöjligt vara annat än högst oheliososamt för de barnskaror, hvilka der hafva sin torra, dammiga lekplats, att ej hafva tillgång till en dryck vatten. Samma är förhållandet i Berzelii park och Humlegården.

Lika, om icke än mer trängande, är behovet af en sådan cistern, eller flera sådana, på Djurgården, der stora folkskaror dagligen, och i synnerhet hvarje söndag, äro samlade. Den bebyggda delen af Djurgården har nu blifvit välsignad med vattenledning. Vi veta väl att åtskilliga Djurgårdsboar hos drätselnämnden iklädt sig någon garanti för vattenledningens utsträckande till deras stadsdel, men vi äro å andra sidan fullt förvissade att dessa icke skola hafva någonting emot om vederbörande behagade anordna en cistern t. ex. på Slätten, ur hvilken friskt vatten kunde drickas, men icke hemtas. Sådana cisterner finnas i många utländska städer och äro ren välgörning för befolkningen. De skulle vara detta i ännu högre grad i Stockholm, ty funnes under varma somrardagar en sådan cistern på platser, der allmänheten plägar vara mer talrikt samlad, så skulle helt visst mängden väg till krogen falla ur minne.

Huru man betraktar saken, synas alla skäl tala för att kostnadsfri tillgång på dricksvatten beredes allmänheten å de mer besökta platserna i huvudstaden. Den kostnad, en sådan anordning skulle medföra, är verkligen alltför obetydlig att tala om.

Tidningarna innehålla för öfrigt berättelser om ett par uppräden, det ena i Bleking det andra i Vestmanland, som visa att de gamla vikinga- och bärsärkstagen ty värr icke blifvit förgättna af vår allmoge. I synnerhet det senare synes vittna om en så intensiv råbet, af detta för nordens egendomliga slag, som de isländska sagorna ofta skildra, att man med möda öfvertygar sig att det passerat nu nyss. Till botande af detta lyte i vår folkkarakter, hvilket i verkligheten icke eger någonting af det kammar- och ynglingspoesi pådiktadt det samma, skola jernvägarna sannolikt mycket bidra. Det är i undan-gömda vråar, sådana naturer som hjeten i det sistnämnda vederstyggliga dramat utbildas, frodas och beundras; under det socken-idealens suveränitet alltid i någon mån brytes genom det tillfälle till jemförelser, som jernvägarna medföra, genom de bilder af ordning och lagbundenhet, som de uppvisa.

Strödda underrättelser.

Alessandro Manzoni. Italien har nyligen förlorat sin största skald, och den i Rom församlade kammaren har gifvit uttryck åt den sorg hela landet känner öfver hans förlust. Vi vilja här meddela en kort skildring af hans lefnad och litterära verksamhet.

Alessandro Manzoni var född i Milano den 8 Mars 1784 och tillhörde en gammal grefflig slägt. Hans mor var dotter till Beccaria, den namnkunnige rättsfilosofen, i hvars verk om »brotten och straffen» för första gången dödsstraffets afskaffande påyrkas, och detta med skäl, hvilkas bevisande kraft förblifver sig lika än i dag. Grefvetiteln har Manzoni aldrig brytt sig om att begagna.

Sina studier gjorde Manzoni i Milano, hvarpå han år 1805 med sin mor begaf sig till Paris. I början tillhörde han derstädes helt och hållet den voltairianska riktningen; men denna började snart att räkna mycket få anhängare; Napoleon hade åter upphöjt katolicismen till statsreligion, och hela den stora och förnåma världen doftade snart af den rökelse, som Chateaubriands »Kristendomens ande» tändt på de altaren, der man fordom offrat åt förnuftets gudiinna. Manzoni kunde icke undandraga sig dessa inflytelser. Hans unga makas omvändelse hade hans egen till följd. De första frukterna af denna omvändelse voro hans »hymner» (*Inni sacri* 1810), i hvilka han firar uppståndelsen, Maria, Kristi födelse och lidande. Göthe säger om dem: »författaren visar sig såsom kristen fri från svärmeri, såsom romersk-katolsk fri från bigotteri, och såsom ifrare utan hårdhet.»

För Italiens litteraturhistoria hafva emellertid dessa »Inni Sacri» utom sitt poetiska värde äfven en annan betydelse. Italiens skaldes skalden hade dittills strängt, ja nästan pedantiskt, hållit fast vid den så kallade klassiciteten. Manzonis hymner bortkastade den antika drägten. Känslan gaf sig luft i fri, omvexlande form, icke erkännande någon annan lag än den musikaliska skönhetsens. Den emancipation från regelvånget, som Manzoni begynnade i sina hymner, fulländade han i sina båda tragödierna, och blef sålunda grundläggaren af sitt fäderneslands romantiska skola.

Manzonis första tragödie, »greffen af Carmagnola» (*Il conte di Carmagnola*) utkom 1820; två år senare utkom tragödien *Adelchi*. Huru varaktigt och välsignelse-rikt än skalden såväl genom det fosterländska innehållet af dessa båda skådespel som ock genom deras friare form inverkat på den italienska skaldekonsten, så är dock onekligt, att deras poetiska värde hufvudsakligen beror på de lyriska ställena. Sin praktfullaste blomma utvecklade likväl Manzoni's lyrik i odet öfver Napoleons död: »Den femte Maj» (*Il cinque Maggio*), som öfversatts på alla kulturspråk, bland annat tio gånger på tyska, och en af dessa tyska öfversättningar är af Göthe själf. Karakteristiskt är, att medan dessa öfversättningar trycktes och voro i omlopp, originalet icke fick komma ut. Den österrikiska censuren, som i det sedan 1815 åter annekterade Lombardiet utövades med största stränghet, ville icke medgifva att originalet skulle få tryckas, samt hade i flere månader iakttagit grafvens tystnad rörande de båda af Manzoni insända afskrifterna af skaldestycket. Då erhöi den förvånade författaren af Göthe, med hvilken han allt sedan »greffens af Carmagnola» utgifvande stått i brefvexling, en öfversättning af odet jemte anhållan att han måtte yttra sin tanke derom. På hvad sätt odet ur den lombardiskt-österrikiska censurens byrå funnit sin väg till offentligheten, har aldrig blifvit utrönt. Hela Europa kände dock och beundrade detta ode, som i Italien ej fick se dagens ljus. Skulle man emellertid få taga det samma till måttstock för Manzoni's politiska åsikter, så måste man anse honom som en fiende till alla revolutionära rörelser; han prisar nämligen den, som, till och med på ett orättrådigt sätt, undertryckte revolutionen.

Från de politiska partistriderna har han likväl alltid hållit sig fjärran; han var alls icke skapad för politiken och har ej heller såsom politiker spelat någon betydlig roll, då han, sedan Italien blifvit självständigt, år 1860 utnämndes till konungarikets senator. Lika litet var han ock, såsom vi redan veta genom hans hymner, någon trosifrare, och ehuru rättrogen katolik var han dock en fiende till vidske-

pelsen. Till och med då han i sin roman: »De förlofvade» (I promessi sposi, 1827) förhärliagar den helige Borromeo, lägger han mycket mindre eftertryck på tron, än på den storartade välgörenhet och människokärlek Carlo Borromeo ådagalade under pesten i Milano.

Impulsen till denna roman, som på denna så väl som på andra sidan om alporna, lyfte honom till höjden af popularitet, erhöill Manzoni genom Walter Scotts historiska romaner. Äfven »De trolöfvade» är en historisk roman. Den skildrar tillstånd och tänkesätt bland det lombardiska landtfolket i det sjuttonde århundradet. Sina engelska förebilder uppnår der visserligen icke, och kritikern Johannes Scherr har utan tvifvel rätt, då han kallar romanen ett i grunden otympligt och fragmentariskt verk; men bristerna i det hela glömmes man för fullkomligheterna i enskildheterna, ty dessa äro af en sådan skönhet, att blott en skald af första rangen är i stånd att skapa något sådant. Såsom exempel härpå vilja vi framhålla skildringen af pesten i Milano, Boccacios bekanta beskrifning på pesten i Florens ansågs hittills för ett öfverträffligt mästerstycke; men Manzoni penna har åstadkommit något ännu ypperligare. Liksom odet öfver Napoleons dödsdag har Manzoni roman blifvit öfversatt på nästan alla europeiska språk.

I huru högt anseende Manzoni stod hos sina landsmän bevisar den hänryckning, hvarmed hela Italien år 1864 firade hans åttionde födelsedag. Den 23 Maj detta år lemnade den åttionioårige mannen detta jordiska. Italien har i honom förlorat icke blott en af sina största skaldar, utan ock en af sina ädlaste menniskor.

Borrmaskarne i Holland, bedömda af van Swieten.

Till Hollands farligaste fiender, såväl i afseende på dess dammväsende, som på påbyggnaderna af deras städer, hör som bekant den så kallade borrmasken, *Teredo navalis*, som genomborrar allt i vatten befintligt trä med otaliga hål. För dessa borrmaskar har till och med den mäktiga staden Amsterdam en gång darrat, och detta emedan dessa djur med sina lancettformade käftar började genomborra det pålverk, å hvilka husen hvilade och portarne till hamnslussarne. Många pålar voro fulla

med hål som honungsskifvor. Alla försök att förinta fienden misslyckades; förgäfvets utsatte man ett pris af en million för deras utrotande; man trodde redan på stadens undergång då den fruktade masken försvann. Under tiden hade förra åsigterna varit delade såväl öfver detta djurs uppträdande som dess gåtfulla försvinnande; under det de ene höllo införandet genom skepp framför allt från Ostindien för sannolikt, äro andra, deribland i nyaste tid Oskar Schmidt, af den åsigt att borrmaskarne icke invandrat från en annan världsdel, utan snarare voro inhemska vid Nordsjökusten, i synnerhet vid den nederländska och belgiska. Det vore derföre icke utan intresse att höra meningen hos en så duglig naturforskare som den bekanta Gerhard van Swieten, som synes hafva skänkt denna för hans fädernesland så viktiga fråga någon uppmärksamhet. Bland de ännu otryckta breffven af denne store lärde, som i original äro för handen i en handskrift i Wiens hofbibliotek, befinner sig nemligen en till hans vän ryska kejsarinnan Elisabeths lifmedikus dr Ribeiro Sanchez rigtad skrifvelse, dateradt Pressburg den 7 Juli 1751 hvare följande ställe förekommer: »Vous avez allégué l'épidémie vermineuse, de crete par Massuet, qui ravagoit (sic) les peliers de nos digues d'Hollande; mais ces animaux furent transportés surement en Hollande par les navires, car on le(s) connoissait long temps auparavant, et on doubloit les vaisseau qui venoient de ces coutrees là; et alors ces vers vengèrent les planches extérieures, sans pouvois endommager le navire mesme. On s'en est inquiété, quand ils ont commencé à ronger les piliers. Il est vray que ces animaux estrangers perissent ordinairement après peu de générations; mais cela (ne) prouve pas qu'ils (ne) sont pas venus d'autres pays.

Innehåll:

Socialstatistik	Sid. 433.
Litteratur:	
Der alte und der neue Glaube von David Friedrich Strauss	439.
Blick på pressen	445.
Strödda underrättelser:	
Alessandro Manzoni, m. m.	447.